

Talousneuvos Matti Väisänen:

Muistikuvia Vienan-Karjalasta 1917—22

Osa II

Malmin retkikunta jakoi Karjalan kansan

Malmin retkikuntaa tuli suurin osa rajan yli Suomussalmelta Latvajärven kylään. Vain pieni joukko ylitti rajan Kuhmon seuduilta. Latvajärven kautta rajan yli tulleet joukot jatkoivat matkaa Vuokkiniemen, Uhtuan, Luusalmen ja Keminkivarren kylien kautta Usmanalle. Kuten tiedämme, Malmin retkikunnan sotilaat yrittivät mennä Kemiin rauhanmiehinä, mutta syntyi taistelu suomalaisen retkikunnan ja Kemien venäläisten välillä. Suomalaisen oli vähälukuisempaan jätettävä kemiläiset rauhaan ja palattava takaisin Karjalan kyliin.

Retkikunnan pääjoukko, eversti Malmin esikunta, majoitui Uhtualle. Uhtuaa ympäröiviin kyliin retkikunta sirotteli sotilasosastojaan, ryhmän ja parin ryhmän suuruisina joukkoina etuvartioiksi, joka ryhmittely osoittautui hyvin kohtalokkaaksi erehdykseksi. Nämä pienet joukot eri paikoissa, myöhemmässä vaiheessa, joutuivat tuhon omiksi.

Epäonnistuneelta elintarvetoimiston perustamismatkalta palattuani olin heinäkuun puoliväliin saakka kotitöissä. Retkikuntaan ei kenttjärveläisillä ollut kiinteämpää kosketusta. Tiesimme vain, että monissa Karjalan kylissä oli retkikuntaa kohtaan myönteinen mieliala. Useissa kylissä he olivat perustaneet suojeluskuntia. Kenttjärven kylässäkin perustettiin suojeluskunta.

Otto-veljeni sai entisenä Venäjän armeijan sotilaana Kenttjärven suojeluskunnan päällikön tehtävät. Parisenkymmentä rintamalta palannutta miestä liittyi suojeluskuntaan. Saman aikaisesti kun kenttjärveläiset elvyttivät kalevalaista yhteishenkeä suojeluskunnan merkeissä, kuului naapurikylistä ikävääntuntuisia soraäänäitä.

Muurmannin legioona nousee

Kerrottiin, että Kemissä kootaan karjalaista sotilasjoukkoa, jota Muurmanskissa oleva englantilainen sotilasjohto järjestää. Se vastaa karjalaisten muonituksesta, aseistuksesta ja sotilaskoulutuksesta. Tämän tiedon levittäjät kehoittivat rintamalta palanneita nuorempia miehiä lähtemään Kemiin ja liittymään siellä englantilaisten muodostamaan karjalaislegioonan.

Kun saimme tietää ylempänä mainitunlaisista puuhista, niin kutsuimme kaikki Kenttjärven kylän miehet yhteiseen neuvonpitoon Toivahan taloon. Kutsun oli kuullut suuri osa kylän miespuolisesta väestöstä. Allekirjoittanut sai tehtäväkseen selittää Kemistä tulleita tietoja. Englantilaisten toimesta on kuulemma ruvettu Kemissä kokoamaan karjalaista sotilasjoukkoa, jonka joukon pitäisi ajan tullen marssia Karjalaan ajamaan suomalainen retkikunta pois.

Yritin selittää silloista käsitystäni suomalaisen retkikunnan olosta Karjalassa. Sanoin, että suomalaiset ovat täällä auttamassa meitä olojemme järjestämisessä. Selitin, että meidän

olisi näihin asioihin suhdauduttava rauhallisesti. Olisi hyvä kyläläisten kesken säilyttää sopu ja yhteishenki kaikissa asioissa. Kylän sodasta tulleet miehet olivat kuitenkin paremmin selvillä kuin minä siitä, mitä Kemissä ja karjalaisten keskuudessa Karjalassa tapahtuu.

Kyläkunta jakautuu kahtia

Selitykseni sovun ja yhteisymmärryksen säilyttämisestä meni kuuroille korville. Se teki päinvastaisen vaikutuksen. Yön aikana miehet joukolla lähtivät vaeltamaan Kemiin liittyäkseen siellä vastaperustettuun Muurmannin legioonan. Miesten joukottainen lähtö Kemiin oli selvä mielenilmaus suomalaista retkikuntaa kohtaan, ja seuraukset me saimme kokea jo kahden kuukauden kuluttua.

Muutamat harvat naapuri- ja sukulaismiehet jäivät vain kotikyliin. Nyt kävi myöskin selväksi se, että Kenttjärven kylän miehet olivat jakautuneet kahteen leiriin, toiset suomalaista retkikuntaa suvaitsevaan ja toiset suorastaan vihaavaan leiriin. Mutta samalla oli myöskin kylän miesten keskuudessa kehittynyt vihamielisyys. Suomalaisia suvaitsevia vihattiin jopa enemmän kuin retkikuntalaisia; heitä pidettiin pettureina, ja sitä petturisuuden mittapuuta legioonalaiset mielin määrin käyttivät palattuaa Kemistä kotiseuduilleen.

Pelon ja odotuksen aika

Me jäimme toistaiseksi odottamaan, mitä tuleman pitää. Pelon alaisina jouduimme työskentelemään kotitöissä ne viikot, jotka vielä saimme olle kotona. Oli juuri se aika kesästä, jolloin oli tehtävä heinätoita. Heinätoissa olimme viikkokunnassa metsäniityillä, majailtiin metsäpirtillä. Tiesimme, tai oletimme, että Kemiin menneet kylämme miehet pitivät meitä pettureina, Karjalan alueen myyjinä. Sen vuoksi he olivat valmiita kostamaan, jopa tuhoamaan meidät.

Emme pelänneet sitä, että karjalaiset tulisivat jo tähän aikaan järjestyneinä sotilasjoukkoina, mutta tiedustelumiehinä ne voivat tulla milloin hyvänsä, ja silloin heillä on mahdollisuus tuhota meikäläisiä toisin ajattelevia, varsinkin kun me olimme metsäniityllä heinätoissa.

Turvallisuussyistä oli pidettävä vahtia. Vuorotellen yksi veljeksistä oli metsäpuskassa vahdissa kiväärin kanssa. Nykyajan ihmisestä kertomukseni metsäniityllä kiväärin kanssa vahdinpidosta tuntuu varmaankin sadulta, mutta ikäiseni karjalaiset miehet sen kyllä tietävät, että näin on tapahtunut. Kesäaikaa kului jo heinäkuuhun saakka eikä minkäänmoista liikettä Kemistä päin kuulunut.

Uhtualta ilmoitettiin sitten, että Kontokissa pidetään kuntalaisten neuvottelukokous kunnantalolla, määrätynä päivänä heinäkuussa 1918. Tähän mennessä ei allekirjoittaneella ollut minkäänlaista kosketusta Malmin retkikuntaan, mutta kun nyt sain tietää retkikuntalaisten tulosta Kontokkiin, niin lähdin melkein uteliaisuudesta katsomaan, että mitä siellä menataan.

Kontokkiin saapui kaksi ryhmää retkikuntalaisia pastori Hyvämäen johdolla pitämään ilmoitettua kokousta.

Vain joitakin kuntalaisia, pääasiassa sivukylistä, oli tullut tähän tilaisuuteen, Kontokin asukkaita oli ainoastaan muutamia. Kokouksen avasi pastori Hyvämäki selittäen retkikun-

nan toimintaa ja oloa Karjalassa. Hän sanoi, että suomalaiset eivät ole tulleet valloittamaan eikä anastamaan tätä maata, vaan auttamismielessä, veljinä. Retkikuntalaiset toivoivat kontokkilaisten myötämielisyyttä.

Kontokin kunnan esimieheksi

Kontokin kunnassa ei siihen aikaan ollut kunnan virkailijoita. Kunnanvanhin oli kuollut ja kunnan kirjuri, joka oli venäläinen, oli myöskin mennyt menojaan. Retkikunnan tehtävänä oli saada kunnalliselämä toimimaan.

Tarvittavia virkailijoita oli vaikea valita, koska kokouksessa olijoiden joukossa ei montakaan sopivaa henkilöä mainittuihin virkoihin ollut. Kontokista, joka oli pitäjän pääkylä, miehet olivat jääneet kokoukseen tulematta. Näin he ilmaisivat kielteisen kantansa retkikuntaan nähden.

Kun mukana olleiden joukossa ei ollut sopivampaa henkilöä kunnan esimieheksi, niin arpa lankesi allekirjoittaneen osalle ja niin minusta tuli Kontokin esimies. Sen lisäksi he antoivat vielä rahastonhoitajan tehtävät. Sihteeriksi valittiin Huoti Sinikivi Akonlahdesta. Siis kunnan virkailijoiden valitseminen, tai paremminkin nimeäminen, tapahtui retkikuntalaisten toimesta. Kontokin kuntalaisilla ei ollut siihen mitään osuutta. Kunnan asioiden järjestelyyn ja hoitoon me valitit kajosimme vain, mikäli se koskisi leipäviljatarpeita.

Kunnan asioita oli aina säännöllisinä aikoina hoitanut venäläinen kunnan kirjuri kunnan esimiehen johdolla. Mutta tänä aikana ei ollut minkäänlaista yhteyttä kihlakunnan enemppää kuin läänin virastoihin. Normaalina rauhanaikana eläessämme emme koskaan tunteneet mitään vihamielisyyttä olevan keskuudessamme, mutta retkikunnan tultua Karjalaan jakaantuivat myöskin Kontokin kuntalaiset retkikuntaa suosiiviin ja retkikuntaa vieroksuviin. Retkikuntaa suosivien ja vieroksvien Kontokin kuntalaisten välit muodostuivat katkeran vihamielisiksi.

Retkikuntalaisia jäi Kontokin kylään kaksi ryhmää, muut

kokouksessa mukana olleet palasivat Uhtualle.

Me vasta valitut kunnan virkailijat olimme retkikuntalaisten siipien suojassa. Tiesimme, että kylän väestö ei meitä hätyytty. Heitä meidän ei tarvitse peljätä. Mutta tiesimme myöskin että englantilaisten ”ruokkimat” legioonalaisten asiamiehet, tiedustelijat, olisivat ahkerasti liikkeellä Karjalan kylissä.

Kontokin kyläläiset kokonaisuudessaan olivat uskollisimpia legioonalaisten ystäviä ja kannattajia. Tiedustelijat olivat ystävien suojana. Legioonalaisten tiedustelijat olivat pelättävämpiä kuin mitä ne osasimme aavistaa. Sen me vasta tajusimme muutamia viikkoja myöhemmin, kun he alkoivat saapua murhamiehinä Karjalan kyliin.

Kunnan pääkylä Kontokki oli senaikaisen näkemyksen mukaan meikäläisen näkökulmasta katsottuna Karjalan taantumuksellisimpia kyliä. Kontokin kylässä oli siihen aikaan noin sata taloa. Kontokkilaiset olivat ahkeria ja työteliäistä väkeä ja verrattain hyvinvoipia. Erikoisesti jäi kuitenkin mieleeni kylän väestön kylmäkiskoinen vihamielisyyys meitä toisin ajattelevia karjalaisia kohtaan.

Jauhojen ostoon Suomeen

Kontokin kunnan esimiehen tehtäviä olin hoidellut noin puolitoista kuukautta, kun sain tehtäväkseni lähteä Suomeen jauhoja hankkimaan kunnan tarpeiksi. Katsottiin olevan tarpeellista jo ajoissa varautua turvaamaan kuntalaisten leipävilja. Silloiset näkymät leipäviljan saannin mahdollisuuksista osoittivat vain Suomeen, sillä Kemiin päin tiet olivat meiltä kokonaan tukossa.

Kontokin kunnan valtuudet saatuani lähdin 1918 syyskuun alussa Suomeen. Sain 10 000 ruplaa rahaa jauhojen kuljetusmaksuja ja matkakuluja varten. Ruplat vaihdoin markoiksi Kajaanissa. Muistelen saaneeni silloin ruplasta 1,20 penniä.

Suomessakaan ei ollut silloin helposti saatavissa jauhoja. Helsinkiin saavuttuani tiesin kääntyä Suomen elintarpeiden tuontikunnan puoleen, joka silloin hoiteli koko maan elin-

Sotkamon Rettin
Liikenne Osuuskunta l. l.
Kajaani

Kajaani 30 p:nä Syyskuu kuuta 1918

Lasku

Sotkamon Rettin Liikenne Osuuskunnalle

1918 Osuusliike MAAKUNTA r. l. Kajaani on tänään maksanut
 joulukuun 1918:n kuukauden Kontokin kunnan leiväviljan
 19875 kg Ruugetalossa Kajaanin - Osuuskunta 599,75

Osuusliike MAAKUNTA r. l. Kajaani on tänään maksanut
 joulukuun 1918:n kuukauden Kontokin kunnan leiväviljan
 19875 kg Ruugetalossa Kajaanin - Osuuskunta 599,75

joka täten kuitataan.

Kajaani 18 p:nä Syyskuu kuuta 1918.

Osuusliike MAAKUNTA r. l. Kajaani on tänään maksanut
 Kontokin kunnan
 Ylienen Karjalalan leiväviljan
 25 kg 25:-

joka saaduksi merkitään.

Kajaani 23 p:nä Syyskuu kuuta 1918.

Smk.: 75:-

Suolankeitto oli suurteollisuutta Karjalassa

Seuramme johtokunnan jäsen, dipl.insinööri Pentti Keynäs kertoi Jyväskylän teillassa mielenkiintoisia tietoja Vanhan Karjalan kaupasta ja teollisuudesta. Hän keskittyi erityisesti Vienan rannikolla harjoitettuun suolateollisuuteen.

Puhuja totesi, että 1400—1500 -luku muodostavat Karjalan historiassa voimakkaan aineellisen ja henkisen kulttuurin kasvukauden, jota Kirkinen kutsuu Karjalan renessanssiksi. Talouselämä nousi uuteen kukoistukseen, kun maa- ja metsätalouden luomaa toimentulon perustaa täydensivät kaupan ja teollisuuden laajentuminen. Aineellista kasvua seurasi voimakas henkinen kehitys, joka ilmeni mm. kalevalaisen perinteen sopeutumisensa muuttuvaan kulttuuriympäristöön sekä uuden kristillisen kulttuurikerrostuman kasvuna, joka heijastuu etenkin pyhien kulttien ja askeesin saavuttamassa suosiossa.

Karjalan kristillisen elämän vahvan perustan muodostivat luostarit ja erakkolat, joita perustettiin aina 1100-luvulta lähtien toistasataa. Eräät näistä, kuten Valamo, Solovetski, Konevitsa ja Syväri, nousivat mahtaviksi henkisen ja myös taloudellisen elämän keskuksiksi.

Lisäksi Novgorodin ruhtinaat ja heidän jälkeensä Moskovan suurruhtinaat suosivat kauppapaikkojen ja satamien kehittämistä Vienanmeren rannikolle. Ne olivat syrjäisen sijaintinsa takia usein edullisempia kuin Suomenlahden ja Itämeren satamat, joista käytiin sotia ruotsalaisten kanssa.

”Karjalan tuonaikaisen vaurauden takana oli erityisesti suolankeitto, joka noina aikoina kasvoi suurteollisuuden asteelle saakka”, totesi Keynäs ja jatkoi: ”Suolankeitto merivettä haihduttamalla oli Vienanmeren rannikolla ikivanha elinkeino; siitä maksettiin veroa Novgorodiin jo 1100-luvun alkupuolella.

Suolankeiton paras aika oli marraskuusta huhtikuuhun. Silloin suolapannut eli varnitsat kiehuivat yötä päivää. Yhdessä varnitsassa oli tavallisesti kaksi keittopannua, rautalevyistä taottua valtavankokoista allasta. Ne saattoivat olla jopa 4 syltä pitkiä, neljä syltä leveitä ja 35 cm korkeita. Kumpikin pannu oli omassa hirsirakennuksessaan ja niiden välissä oli merestä tuleva vesiputki pumppuineen. Pannujen alla oli tulipesä.

Pannullinen valmistui muutamassa tunnissa ja yhdestä kahden pannun keittimöstä saatiin suolaa noin 500 kiloa. varnitsat olivat vuosittain käytössä noin 240 vuorokautta, joten yhden keittimän tuotoksi voidaan arvioida 120 000—180 000 kiloa suolaa.

tarpeiden huolto. Esitettyäni asianomaisista virastoista saamani paperit ja suositukseni, tuontikunta suostui lähettämään Kontokin kunnalle yhden vaunulastin ruisjauhoja. Jauhot lähetettiin Kajaaniin, Osuusliike Maakunnan edelleen Kuhmoon toimitettavaksi. Tuontikunnan Helsingistä lähettämien jauhojen rautatierahतिकirja on vieläkin tallessani. Se on päivätty Helsingissä 18.9.1918 (1 vaunulasti 265 sk. ruisjauhoja). Kajaanissa rahtikirja on päivätty 23.9. Rahtia on maksettu 1 629.-. Jauhot kuljetettiin Osuusliike Maakunnan toimesta Kuhmoon, jossa ne varastoitettiin kauppias U.A. Variksen makasiiniin. Jauhoja ei kuitenkaan voitu kuljettaa määränpähän rajan toiselle puolelle Kontokkiin, johon ne oli alunperin tarkoitettu viedä, koska legioonalaisten hyökkäys Karjalaan oli juuri niitä aikoja parhaillaan käynnissä.

(jatkuu...)

Varnitsa tai usean varnitsan ryhmä muodosti paikallisen pienyhteisön. Siihen kuului keittimöiden lisäksi suola-aittoja, tarvikevarastoja, työmiesten asuntoja, olipa suuremmissa yhteisöissä jopa tsasounakin pappeineen. Paitsi keittäjiä tarvittiin ajomiehiä, varastomiehiä, lastaajia, metsätyömiehiä, heinä-hankkijoita jne.

Varnitsa kulutti suunnattoman määrän halkoja. Vienanjoen takana sijainneen Kujajoen varnitsan kerrotaan hakkauttaneen kolmessa vuodessa 13 150 syltä halkoja (syli on neljä kuutiometriä). Tämä merkitsee 4 400 syltä vuodessa eli varnitsa siis tarvitsi vuodessa 17 600 kuutiometriä halkoja eli 70 kuutiometriä päivässä.

Vienan rannikon karjalaisalueella on Kirkisen tutkimusten mukaan ollut 1500-luvulla ainakin 180 varnitsaa. Jos arvioimme varnitsan tuotannoksi varovasti 120 000 kiloa suolaa, niin koko karjalaisalueen vuosituotanto oli 21 000 tonnia. Tämän suolamäärän valmistukseen kului halkoja noin 2 miljoonaa pinokuutiometriä eli määrä, jolla tuottaisi esim. selluloosaa ehkä noin 400 000 tonnia.

Valta puun kulutus johti siihen, että monet varnitsat joutuivat lopettamaan toimintansa, kun lähiseudun metsät oli hakattu loppuun.

Suola kuljetettiin eteenpäin kesällä veneillä ja laivoilla, talvisin poroilla ja hevosilla. Vesitse suola kuljetettiin lähinnä kolmea reittiä, ensinnäkin Vienajoen suulle Holmogoriin, myöhemmin Arkangeliin ja sieltä veneillä Volgan latvoille ja edelleen Moskovaan saakka. Toinen reitti kulki Vienanmeren kautta Ääniselle, jonne päästiin kahta tietä; Uikujoen kautta Äänisjärvelle, ja sieltä Wytegran maakannasten jokia myöten yli Valkoiseen järveen ja edelleen sisä-Venäjälle tai Laatokalle Syväriä myöten. Vienanmereltä päästiin myös Äänisjokea myöten Kargopoliin ja edelleen Vologdaan.

Kun varnitsan suolapannun käyttöikä oli noin yksi vuosi, laajamittainen suolankeitto lisäsi myös raudan kysyntää. Suolapannuun tarvittiin noin 4 tonnia rautaa. Kun Vienan rannikon 360 suolapannua vuosittain uusittiin, rautaa tarvittiin lähes 150 tonnia. Tämä edellytti niissä oloissa jo raudanvalmistuksen suurteollisuutta.

Raudanvalmistuksella järvivalmistusta olikin Karjalassa pitkät perinteet. Kalevalassakin rauta-sana esiintyy 80 kertaa, sen johdannaiset 53 kertaa ja yhdyssanan osana rauta on 23 kertaa. Luvut on laskenut karjalainen kirjailija Pauli Leontjev.

Raudasta valmistetut tuotteet, erilaiset käyttöesineet ja työkalut olivat kysytyjä Venäjän markkinoilla. Pääosa raudasta kului kuitenkin suolapannujen valmistukseen.

Kuka tai ketkä omistivat suolakeittimöt eli varnitsat? Alkuaan suolankeitto oli talonpoikien kotiteollisuutta. 1500-luvun loppupuolella luostarit tulivat mukaan läänitysten ja ostojen kautta. Solovetskin luostarilla varmitsoja oli parhaimmillaan lähes 80.

Suolankeitto tarjosi työtä ja elannon monissa eri ammatteissa lukemattomille Vienan rannikon asukkaille. Se edisti myös rannikon siirtolaisuutta ja toi alueelle sekä venäläistä että karjalaista lisäväestöä.

Karjalan taloudellinen nousi katkesi jyrkästi 1500-luvun loppualla Ruotsin ja Venäjän sotaan vv. 1570—95. Sen tuhoista Karjala ei enää koskaan toipunut entiselleen.

Suolankeitto kuitenkin jatkui 1600-luvun puolella, kunnes alkoi vähitellen taantua uusien menetelmien tultua käyttöön. Suolan keskeinen merkitys säilyi; sitä on tarvittu aina.

Kuvaava on seuraava tapaus. Kun Repola liitettiin Suomeen 1918, niin liittymiskokouksessa käytti puheenvuoron mm. Tuulijärven tietäjä Larin Miikkula ja kysyi: ”A, kun myö liittymä Ruotsih, ka suammeko suolaa?”